

IVAN OBADIĆ
Varaždin

Primljeno: 30.03.2007.
Prihvaćeno: 20.06.2007.

MEĐUODNOS LJUDI I RIJEKE DRAVE NA PODRUČJU VARAŽDINSKE PODRAVINE U NOVOM VIJEKU

Svojim djelovanjem u 20. stoljeću čovjek je promijenio rijeku i prilagodio je sebi i svojim potrebama iskoristivši njezinu vodenu snagu kao izvor energije. Narušavanjem riječnog ekosustava čovjek je utjecao na prirodnu ravnotežu biljnog i životinjskog svijeta uz rijeku. Drava kao sastavni dio životnog prostora ljudi utjecala je i utječe na ljudske zajednice uz nju. Negativne posljedice izazvane djelovanjem čovjeka danas izazivaju brojne rasprave i otpore daljnjoj ljudskoj aktivnosti na regulaciji i iskorištavanju rijeke. Svijest o važnosti očuvanja Drave i njezinog ekosustava poticajna je za istraživanje različitih tema o rijeci. Postoje mnoge teme koje su neistražene ili su samo spomenute, a koje bi bilo potrebno obraditi. Upravo ekohistorijski pristup istraživanja povijesti pruža novi okvir za sagledavanje odnosa ljudi i rijeke, ali i povijesti rijeke.

U drugoj polovici 20. stoljeća povijesna znanost obogaćena je novim metodološkim paradigmama, epistemološkim pristupima, istraživačkim alatima i povijesnim temama. Posebno je značajna djelatnost francuskih analista koji zagovaraju interdisciplinarne i multidisciplinarne modele povijesnih istraživanja. „Klasični povjesničar uvijek je nastojao strogo primijeniti pravila vlastita zanata, nikada nije prevladavao polje svojih spoznaja koje je crpio iz tradicionalnih izvora. Moderni povjesničar krši ta pravila i traži druge metode, u drugim disciplinama, traži nova sredstva, nova pomagala kako bi se što uspješnije približio prošlosti“¹. Ovako shvaćena povijest u mnogočemu je „transdisciplinarna“² i zahtijeva korištenje niza disciplina, od historijske demografije, historijske geografije, sociokulturne historije, historijske antropologije, ruralne i urbane historije, ekohistorije itd.

---

¹ Citat iz knjige *Passions communes* autora Georges-a Dubyja i Bronislawa Geremeka. BERTOŠA 2002., 6

² PETRIĆ (a), 7, <http://www.podravina.net/pdf/radekhist059f.pdf>

Uvidjevši da proučavanje povijesti varaždinske Podravine s ekohistorijskog aspekta pruža mogućnosti otvaranja novih, još neistraženih, pitanja, odlučio sam se za pisanje ovog rada. Ekohistorija je iznikla iz francuske historiografije druge polovice 20. stoljeća, a ovaj pristup proučavanja europske povijesti i metodološki zahtjevi koje ekohistoričari zastupaju ogledno su izloženi u knjizi Roberta Delora i Francoisa Waltera *Povijest europskog okoliša*³. Osobitost ovog pristupa jest široko poimanje prošlosti koje od povjesničara traži temeljito poznavanje povijesti, geološke povijesti, biologije, medicine, astronomije, meteorologije, astrofizike, antropologije itd.

Izlaganje u radu pokušao sam ograničiti na vremensko razdoblje novog vijeka. Ipak sam proširio ovaj vremenski okvir jer zahvaćanje jednog tako kompleksnog odnosa i uočavanje zakonitosti povijesnih procesa nije moguće bez proučavanja šireg vremenskog raspona. Drava je tisućljećima prirodnim procesima oblikovala svoj tok, a njezina flora i fauna nisu bile u većoj mjeri zahvaćene ljudskim utjecajem. Tek krajem ovog razdoblja, u 18 i 19. stoljeću (a pogotovo u 20. stoljeću), ljudi zadiru u rijeku i mijenjaju njezinu narav i obilježja, njezinu floru i faunu. S ovog gledišta moglo bi se ustvrditi da novi vijek za Dravu završava duboko u 19. stoljeću, prvim ozbiljnijim hidrotehničkim radovima.

Pri obradi teme koristio sam se već poznatim podacima dostupnim iz brojne literature o povijesti varaždinskoga kraja. Posebno bih istaknuo djelo Rudolfa Horvata, koja se, uz brojna ostala, mogu naći u popisu literature. Također bih istaknuo i Varaždinski zbornik 1181.-1981., u kojemu sam našao mnogo zanimljivih podataka. Naglasio bih da sam nastojao ove već poznate podatke izložiti iz jedne druge perspektive, ne društvene, gospodarske ili političke, već kroz sliku odnosa čovjeka s prirodom, tj. rijekom. U pisanju ovog rada koristio sam se i podacima do kojih sam došao istražujući utjecaj Drave na demografska kretanja na području varaždinske Podravine krajem 18. i početkom 19. stoljeća metodom historijske demografije.

Drava

U svojem imenu Drava krije svoju temeljnu prirodnu značajku. Neki autori podrijetlo imena Drava⁴ (njemački Drau, rimski Dravus) nalaze u staroindijskom sanskrtu, gdje *drava* znači riječni tok, dok staro indogermansko *dra* znači hitati, brzati. Dakle, ime Drava označavalo bi rijeku brzog toka⁵. Drava

---

³ Ekohistorijski pristup novi je smjer u povijesnoj znanosti proizašao iz društvenih kretanja 1960-ih i 1970-ih. DELORT, FRANCOIS 2002., 1

⁴ BLAŠKOVIĆ 1976., 140-141,

⁵ Neki autori osporavaju spomenutu etimologiju rijeke Drave tvrdeći da naziv rijeke dolazi od zajedničkog indoeuropskog podrijetla, BROZOVIĆ RONČEVIĆ, 1, <http://www.podravina.net/pdf/radekhist028f.pdf>

izvire u Tirolu nedaleko starog naselja Tolbach, danas Dobbiaco, na Tolbaškom polju u talijanskoj provinciji Trentino – Alto Adige⁶. Dva glavna vrela na visinama 1228 i 1192 m skupljaju planinske vode i, primajući manje alpske pritoke, teku prema mjestima San Candido (bivši Innichen) i Prato alla Drava (bivši Winnbach) u Pustertalskoj dolini. Nakon samo 15 km toka rijeka Drava ulazi u Austriju (duljina toka u Austriji iznosi 257 km).

Drava je jedna od većih srednjoeuropskih rijeka. Svojim tokom prolazi kroz pet država – Italiju, Austriju, Sloveniju, Hrvatsku i Mađarsku. Njezina duljina iznosi 749 km, a od toga na Hrvatsku otpada 305 km. Drava je desna pritoka rijeke Dunav i pripada crnomorskom slivu⁷. Ona nije ni najduža ni porječjem najveća pritoka Dunava (veći pritoci Dunava su Tisa i Sava), ali po mnogočemu premašuje ostale pritoke rijeke Dunav. Naime, Drava je planinsko–nizinska rijeka, tj. alpsko–panonska rijeka koja u gornjem toku sve do Maribora teče s velikim padom i brzim tokom, dok se ulaskom u podravsku nizinu korito rijeke širi, a dubina rijeke kreće se od 4 do 7 m⁸. Drava i u podravskom dijelu svoga toka ima znatan pad, koji je čak tri puta veći od pada Save u posavskoj nizini⁹, tako da Drava ni u ovom dijelu nema sve atribute prave nizinske rijeke¹⁰.

Porječje Drave je usko i izduženo. Najveći broj pritoka Drava prima u alpskom dijelu porječja. Budući da izvire u Alpama, većina vodene mase rijeke formira se upravo u tom području uglavnom od snijega i ledenjaka. Zahvaljujući tome, Drava ima snježnoledeni režim voda s ljetnim maksimumom vodostaja i vodenog protoka rijeke u lipnju te minimumom u veljači.

Prirodni i biološki čimbenici varaždinske Podravine

Varaždinska Podravina smještena je na području između Drave, Kalnika, Ivančice i slovenske granice. Ovo područje ima svoje zasebne geomorfolške, hidrografske i klimatske karakteristike, ali i kulturne i etnografske značajke¹¹. Što se tiče granica ovog područja, one su prema Hrvatskom zagorju i Međimurju jasno određene. Granica prema Podravini nije toliko precizno određena. Podravina se kao opći pojam može protegnuti preko cijelog štajerskog podravlja u koruško podravlje. No, Podravina kao prirodna regija počinje od ušća Bednje, a naročito od ušća Mure i prostire se sve do ušća Drave u Dunav.

---

⁶ EI, 569

⁷ VH, 17

⁸ KOVAČIĆ 1957., 120

⁹ VH, 19

¹⁰ Drava među panonskim rijekama ima najveći prosječan pad pa stoga i u donjem toku ima brži tok od ostalih rijeka. ŽIVAKOVIĆ-KERŽE 2002., 41

¹¹ KOVAČIĆ 1983., 120

U varaždinskoj Podravini nizina Drave gotovo je idealan zaravnjeni prostor kojemu visina opada od sjeverozapada prema jugoistoku. Varaždinska Podravina sastoji se od mlade i starije virmske terase i poloja Drave¹² te poloja rijeke Plitvice. Najviše naselja smješteno je na kontaktu s poljem Drave zbog dobrih prometnih veza i mogućnosti korištenja dviju prirodnih cjelina¹³. Jugoistočno od Ormoža poloj Drave se širi. Maksimalnu širinu doseže između Sračinca na jugozapadu i Trnovca na sjeveroistoku (6-7 km)¹⁴.

Klimatska obilježja odraz su geografskog položaja na jugozapadu Panonske nizine. Danas je klima umjereno topla kišna, ali u razdoblju između 1400. i 1850. klima je bila mnogo oštrija. Ovo razdoblje naziva se i „malo ledeno doba“, a najhladnije je bilo oko 1550. te između 1700. i 1850. Zahlađenje u novome vijeku na više načina utjecalo je na prirodu i ljude. Prije svega, vjerojatan je utjecaj na biljni i životinski svijet, a time neposredno i na prehranu i brojnost stanovništva, a možda i na migracije stanovništva¹⁵. Osim toga, rijeka Drava često se smrzavala tijekom zime, što je otežavalo obranu kraja od Turaka, ali i život mlinarima koji su bili prisiljeni rastavljati svoje mlinove tijekom zime. Uz to, kada su krajem ovog razdoblja sagrađeni prvi mostovi na Dravi, ledene sante su ih ponekad oštetile.

Gusta mreža vodenih tokova jedna je od prirodnih značajki šireg varaždinskog područja. Hidrografske značajke kraja određene su dominantnim utjecajem rijeke Drave te njezinim južnim pritocima Plitvicom i Bednjom. Duljina doline Plitvice od izvorišta u Halozama pa do ušća u dravski rukav kod Velikog Bukovca iznosi oko 70 km. Plitvica teče sve do Velikog Bukovca usporedno s Dravom zbog visinske razlike. Naime, tok Drave viši je od južnih dijelova Varaždinskog polja te se pritoke zbog toga ne mogu kraćim putem izlijevati u Dravu, već teku usporedno s Dravom prema istoku sve do točke gdje se izravnavaju visinske razlike. Bednja izvire na jugozapadu podno Kamene gore, nedaleko tromeđe Republike Slovenije, varaždinske Podravine i Hrvatskog zagorja. Bednja ima 93 km dužine vodenog toka. U donjem toku nizvodno od Ludbrega teče u ravnoj nizini, što je omogućilo i mijenjanje korita rijeke, te je danas korito stare Bednje sjevernije blizu Plitvice. Na tom području Bednja je ujedno granica varaždinske Podravine.

Blizina rijeke utjecala je na životni ritam stanovništva, na prostorni raspored naseljenosti, ali i na niz gospodarskih djelatnosti koje su ljudi obavljali na riječi – mlinarstvo, zlatarstvo, šajkaštvo itd. Današnji pitomi izgled Drave u prošlosti

---

¹² *Poloji ili naplavne ravni* su područja koja su poplavljena vodama rijeke, odnosno koja su bila plavljena. *Terasma nizina* je nešto viša od poloja i poplavni je valovi nikada ne zahvaćaju. BOGNAR 1996., 26

¹³ RADOJEVIĆ 1996., 61

¹⁴ *Ibid*, 56

¹⁵ PETRIĆ 2005., 26

je davao sasvim drukčiju sliku. Drava je još u prošlom stoljeću u varaždinskom kraju bila snažna, brza rijeka. Hidrotehničkim radovima, a posebno izgradnjom hidrocentrala, čovjek je ukrotio snagu vodenog toka i regulirao tok rijeke. U prošlosti su geomorfološki faktori podravske nizine utjecali da tok vijuga ovim područjem (meandrima) i da se često račva na rukavce. Česte poplave i jačina toka rijeke te nagomilavanje šljunka i pijeska utjecali su na stvaranje rukava i premještanje toka rijeke. Ovim procesom nastaju suha korita, ali se često stvaraju i rječni sprudovi i otočići (ade)¹⁶, koji mijenjaju mjesto i nakon par dana. Granica s Mađarskom pokazuje nam kako je nekad tekla Drava i kako su se njezine obale tijekom stoljeća mijenjale. Naime, granice između država ostale su na starom Dravinom toku¹⁷. Suhih korita imamo i na sjevernom području varaždinske Podravine i na južnom području Međimurja, a naročito između područja Varaždina i Orehovice¹⁸. Na nekim mjestima su suha korita udaljena i 5-6 km od današnje Drave. Danas se naselja Šandorovec, Novo Selo kod Varaždina i Golu sa Ždalom kod Koprivnice nalazi sjeverno od Drave, dok su u prošlosti ta naselja bila južno. Najpoznatiji primjer premještanja naselja s jedne na drugu stranu rijeke je grad Legrad, koji se danas nalazi južno od Drave, a u prošlosti je bio na sjeveru¹⁹.

Osim brojnih korita i dravskih otoka, izgled rijeke obilježile su hrastove šume koje rastu uz Dravu. Dravski otoci obrasli su vrbama, bijelim topolama, jablanima, johama i šumarcima, a nisko bilje čini grmlje bazge, lješnjaka i vrbike. Šume uz Dravu namjerno su se čuvale jer štite obalu od erozivnog djelovanja. Ujedno se iz šuma dobivalo drvo za ogrjev, građevinski materijal i materijal za izradu namještaja i predmeta u kućanstvu. Šume su služile za žirenje svinja, a bile su i lovišta jer se u njima nalazila divljač. Na osnovi analize karata iz druge polovice 16. stoljeća Mirela Slukan Altić smatra da iz «kartografskih izvora možemo zaključiti da je prirodni pejzaž srednjovjekovne Podravine bio mnogo šumovitiji i vlažniji nego danas»²⁰. Karte iz sredine 17. stoljeća pokazuju nam da na području varaždinske Podravine nema većih šumskih površina, dok su se na području neposredno uz tursku granicu nalazile veće šumske površine koje su kasnije iskrčene ponovnim naseljavanjem stanovništva nakon prestanka ratnih opasnosti. Na teritoriju grada Varaždina velik dio šuma bio je u gradskom vlasništvu, pa je grad skrbio o gospodarenju šumama, davanju u zakup područja za lov, ubiranju žira i gubača, sječi drva i slično. Prije hidroregulacije uz Dravu su se nalazile brojne bare i močvarna područja, koja su danas najvećim dijelom isušena.

---

¹⁶ Na primjer, Novi otok, Lovrečan otok itd. RADOJEVIĆ 1996., 58

¹⁷ BLAŠKOVIĆ 1976., 145

¹⁸ KOVAČIĆ 1983., 120

¹⁹ FELETAR 2002., 70-71

²⁰ SLUKAN-ALTIĆ 2003., 122

Varaždin – središte varaždinske Podravine

Područje varaždinske Podravine bilo je nastanjeno već u neolitu²¹. Naselja su se nalazila uz Dravu i njezine pritoke Plitvicu i Bednju te uz potoke koji utječu u njih. Tragovi sojenica nisu do danas pronađeni. Prije dolaska Rimljana i za vrijeme njihove vlasti ovdje su živjeli Jazi (otuda i Aqua Jassae – danas Varaždinske Toplice). U antičko doba u blizini Drave postojala je rimska naseobina Aqua Viva, po svoj prilici današnji Petrijanec²². Rimska cesta koja je polazila od Poetovie (danas Ptuj), prelazila Dravu i uz njen je tok slijedila, prolazila je preko varaždinskog područja i dalje nastavljalala do Iovia (danas Ludbreg) i Murse (danas Osijek)²³. Na mjestu gdje se danas nalazi Varaždin u antičko doba nije postojalo veće naselje. Tada je Drava sigurno bila bliže današnjem položaju Varaždina jer je i prije 150 godina bila bliža gradu.

Iz razdoblja srednjeg i novog vijeka možemo pratiti razvoj više naselja koja su se nalazila uz Dravu na području varaždinske Podravine, ali najviše podataka sačuvano nam je iz povijesti Varaždina, što nam omogućuje da istražimo utjecaj Drave na čovjeka i društvo uz rijeku upravo na primjeru grada Varaždina. Varaždin se nalazi na desnoj obali rijeke Drave, a od rijeke je udaljen 1,5 km. Mjesto na kojem se nalazi Varaždin vrlo je pomno odabrano. Središte Varaždina nalazi se na apsolutnoj visini od 173 m, dok je okolno područje nešto niže. Grad se, dakle, nalazi na jednoj od povišenih dravskih greda pa poplave nisu predstavljale toliko veliku opasnost za grad. Područje današnjeg grada u prošlosti je bilo polumočvarno, dok su nizovi dravskih rukava i kanala plavili okolicu.

Varaždin je tijekom cijelog razdoblja od srednjega vijeka centralno naselje ovog područja pa se tijekom njegove povijesti odražavaju i događanja u susjednim naseljima, koja su u mnogočemu bila povezana sa sudbinom Varaždina. Potkrjepu ove tvrdnje nalazimo i u teoriji centraliteta, glede koje povjesničar Neven Budak kaže „da odnos grada i okolice ne započinje na gradskim vratima ili iza prvih kuća u predgrađu, već u samim gradskim središtima (ili središtu), što nas još jače učvršćuje u uvjerenju da je grad neodvojivi dio regije“²⁴.

Komunikacije i trgovina

Geografski položaj Varaždina odredio je njegovu prometnu važnost. U srednjovjekovnoj Slavoniji svi su gradovi nastali na odvojcima dravskog prometnog smjera na putovima koji se pružaju u pravcu sjever – jug, tj. na komu-

---

²¹ Vidi više u: ŠIMEK 1983., 145-150

²² VUČETIĆ 2003., 135

²³ Ibid, 134

²⁴ BUDAK 1994, 19

nikacijama koje su bile najvažnije u srednjem vijeku, onima koje povezuju panonsku ravnicu s jadranskim lukama. Jedan od najvažnijih srednjovjekovnih putova na prostoru hrvatskih zemalja nazivao se velikom ili vojničkom cestom (*Magna via, Via exercitualis*)²⁵. Taj je put počinjao u Ugarskoj kod Stolnog Biograda, a u Hrvatsku je ulazio u dva kraka. Oba kraka spajala su se kod Koprivnice, odakle je jedan krak išao prema jugu preko Varaždina i Susedgrada, a drugi preko Koprivnice, Kalnika i Križevaca.

Položaj Varaždina bio je povoljan jer je ovdje bilo zgodno prijeći Dravu zbog toga što se tu više dravskih rukava slilo u jedan. Na mjestima gdje se prekida promet i gdje se roba mora prekrcavati nastaju povoljni uvjeti za razvoj naselja. U buli kralja Andrije iz 1209. godine, kojom Varaždin prvi među slavonskim gradovima dobiva povlasticu slobodnog kraljevskog grada, nalazimo potvrdu dravskog prijelaza. U točki 3 piše: „Nijedan građanin nije dužan plaćati tribut i tridesetinu, osim dok ide sa svojom robom u Njemačku, neka plati od svakih natovarenih kola 3 denara, za svakog konja za prodaju 2 denara, za dva vola 1 denar, na pristaništu Drave za svaka natovarena kola 1 denar“²⁶.

Rijeka Drava bila je važna komunikacija kojom se odvijala značajna trgovina. Rijekom se plovilo od ranog proljeća do kasne jeseni. pisci 13. stoljeća pišu o živoj trgovini sa Štajerskom. Roba se prevozi Dravom na splavima, a spominju se dravske luke i prijelazi. Iz kasnijih stoljeća o trgovini rijekom nam svjedoče razni propisi o ubiranju prijevoznine na dravskim brodovima. U dokumentu kralja Matijaša iz 1468. zabranjuje se poreznicima ubiranje poreza od grada Varaždina na promet hrastovinom dovoženom splavima na rijeci²⁷. O važnosti Drave za grad svjedoči i činjenica da je dobila mjesto u gradskom grbu iz 1464. godine, na kojemu se, uz gradsku kulu na štitu koji drži anđeo, ističu i tri valovite crte što simboliziraju Dravu, Bednju i Plitvicu.

U ranome novom vijeku osmanska osvajanja pokrenula su masovne migracije stanovništva. Narod i plemstvo povlače se pred osmanskim napadima u Hrvatsko zagorje, Podravinu i Međimurje, te dalje u susjedne zamlje. Mnoštvo izbjeglica bježalo je u južnu Ugarsku. Dravu su izbjeglice prelazile preko skele koja se nalazila između Legrada i Donje Dubrave. Skele između Mure i Drave imale su veliku važnost jer su se njima tisuće izbjeglica prebacivale u sigurnije krajeve. Kralj Ferdinand za posebne vojne zasluge daruje 1537. prihode od legradskih skela Ivanu Zalayu i Gašparu Ernuštu Čakovečkom. Rijeka je imala važnost i u ratnim sukobima. S jedne strane predstavljala je prirodnu prepreku

---

²⁵ SLUKAN-ALTIĆ, ROKSANDIĆ 2000., 61-62

²⁶ KOVAČIĆ 1983., 120

²⁷ PETRIĆ 1993., 23

protiv osmanskih provala. Također se pred osmanskim napadima stanovništvo skrivalo uz teške i nepristupačne terene Drave. Primjerice, Drnje i Sigetec su sela koja su najvjerojatnije na dravskim otocima osnovale izbjeglice iz okoline²⁸. Zbog zaleđivanja Drave tijekom zime Hrvatsko-slavonski sabor 1603., zajedno sa zaključcima o sustavu uzbunjivanja stanovništva od osmanskih napada, donosi i zaključak kojim se nameće stanovništvu obližnjih mjesta obveza razbijanja leda kako Osmanlije ne bi mogle prelaziti preko rijeke²⁹. Drava je bila važna i radi prijevoza oružja, žita i ostale robe za potrebe vojske, posebno kada su tijekom 17. stoljeća Habsburzi počeli voditi napadačke akcije na osmanskom teritoriju. Spomenut ću podatak iz 1609. koji govori o vjerojatoj dopremi kamenja za regulaciju rijeke Drave kod Drnja, ali postoji i mogućnost da se ustvari radilo o oružju koje se dopremalo Dravom iz Varaždina. U ratu protiv Turaka između 1684. i 1688. opskrba vojske predstavljala je središnji problem strategije. Zbog toga su se vojne operacije obavljale uglavnom duž Dunava i Drave. Posebno se između 1684. i 1687. Dravom prenose vojne potreptine u područje istočno od Virovitice³⁰.

Epidemije kuge bile su česte i pogubne za stanovništvo. Epidemije su zahvaćale široke prostore i brzo su se širile među stanovništvom zahvaljujući ratnim prilikama, migracijama stanovništva i pokretima vojske. Na razne načine nastojalo se spriječiti širenje kuge. Početkom 18. stoljeća izgradile su se zahvaljujući odredbi Hrvatsko-slavonskog sabora karantene u Varaždinu, Koprivnici i Križevcima. Često se zabranjuju sajmovi i određuju mjere ograničavanja kretanja stanovništva iz krajeva zahvaćenih epidemijama. Spomenut ću situaciju iz 1645. godine, kada se u Međimurju pojavila kuga. Varaždinska županija brzo se odlučila postaviti guste straže na Dravi da se spriječe prelasci ljudi iz krajeva gdje je vladala zaraza³¹. I kasnije se zbog opasnosti od širenja kuge mogu naći zaključci o pojačanom motrenju dravskih prijelaza.

Nakon prolaska neposredne ratne opasnosti gospodarski život na ovom području ponovno oživljava. Habsburško-osmanski sukobi stvorili su dva odvojena prometna sustava na Dravi. Jedan je bio na gornjem toku (Koruška i Štajerska), a drugi na donjem toku (na prostoru Osmanskog Carstva). Usponu Varaždina pridonosi prenošenje trgovine s tzv. ljubljanskog puta na izravnu prometnu komunikaciju preko Varaždina do sjevernojadranskih luka. Posljedice ove promjene doći će do izražaja tijekom 17. stoljeća, a očitovat će se kroz gospodarsko slabljenje Ptuja i jačanje Varaždina. Povlačenje Osmanskog Carstva s ugarskog prostora omogućilo je intenziviranje trgovine u 18. stoljeću s gos-

---

²⁸ PETRIĆ 2005., 58

²⁹ HORVAT 1993., 140

³⁰ PETRIĆ 2005., 46, 126

³¹ Ibid, 51-52

podarskim središtima sjeverno od rijeke Drave. Preko Varaždina se odvijala opsežna tranzitna trgovina. Na pravac Varaždin – Ptuj – Maribor – Graz - Beč vezalo se s istoka više cesta koje su služile Ugarskoj za trgovinu sa Zapadom, posebno Češkom, Donjom Austrijom, Štajerskom i Slovenijom. Varaždin je bio uključen u trgovački put preko Nagykanisze do Budima, preko kojeg se odvijalo gotovo 60% ugarske trgovine s Italijom³². Ovim putem prolazili su mnogi stranci, od kojih su se neki zadržali. Tim putovima se iz Hrvatske u Štajersku, te dalje u Beč, izvezio med, vosak, žito, vuna, koža, krzna te volovi i svinje. S druge je strane preko Varaždina u Hrvatsku dolazila roba iz Beča i Graza, varena sol iz Salzkammerguta, staklo iz Češke te vunene i pamučne tkanine iz Linza, Kremsa i Leipziga³³. O aktivnom djelovanju varaždinske luke na Dravi (*Portus Dravae*³⁴) u 18. stoljeću svjedoči pritužba novosadskog trgovca Baltazara Ambrošića iz 1780., koji se tuži za naplatu *ius ripeticum*³⁵ od 5 *denara po veslu*.

Uzlet Varaždina u 17. i 18. stoljeću oživio je ne samo gospodarske, već i umjetničke i kulturne veze s okolnim krajevima. Varaždin je preko Štajerske primao kulturne utjecaje koji su dolazili iz Italije, južne Njemačke i Austrije. Ovi utjecaji dolazili su i preko Maribora, od čijih su arhitekata, slikara i kipara Varaždinci tijekom 18. stoljeća naručili izradu brojnih umjetnina. Posebno bih spomenuo izradu oltara za više varaždinskih crkvi. Na primjer, veliki oltar u franjevačkoj crkvi izradili su u Mariboru (1699.-1702.) stolari Herman Sultz i Matija Simon³⁶. Godine 1737. u Mariboru je u radionici Reiss izrađen veliki oltar isusovačke crkve³⁷, najljepše barokne crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U Varaždinu je djelovao i najveći štajerski kipar toga vremena Jožef Straub. Između 1745 i 1752. izradio je oltar sv. Ivana Nepomuka u uršulinskoj crkvi³⁸. S obzirom na nemogućnost cestovnog transporta, oltari su se prevozili rijekom Dravom.

Gospodarstvo i zanimanja vezana uz rijeku Dravu

Varaždinsko gospodarstvo zasnivalo se na trgovini i obrtu, uz poljoprivredu kao bazu cjelokupnog gospodarstva. U prethodnom odlomku objašnjena je važnost koju je za Varaždin imao promet na rijeci Dravi. No, rijeka Drava je, osim područja za prijevoz robe, bila i mjesto obavljanja raznih „riječnih“ zanimanja (zlatarstvo, brodarstvo, ribarstvo itd.) kao i mjesto robne razmjene

³² ILJANIĆ, KAPUSTIĆ 1983., 186

³³ HORVAT 1994., 103

³⁴ KLEN 1983, 215

³⁵ Ibid

³⁶ VRIŠER 1983., 437

³⁷ Ibid, 438

³⁸ Ibid, 439

(šajkaštvo) i prometa drvom (fljojsari ili splavarstvo).

Što se tiče ribarstva, potrebno je istaknuti da su se za ulov ribe na Dravi i Muri plaćale određene takse, osim u slučajevima kada su ribari darivali ribu svećenicima. Zapisnik mesarskog ceha iz 1691. govori nam koliko je riba bila važna u prehrani stanovništva³⁹. O razvijenosti ribarstva uz Dravu govori nam i podatak da je vrijednost sprava za ribarenje obitelji Zrinski iznosila 1034 forinti⁴⁰. Osim toga, rukavci i mrtvi kanali uz rijeku bili su pogodna mjesta za uzgoj ribe, o čemu svjedoče i razni podaci o ribnjacima uz Dravu. O obilju ribe govori nam i podatak da je nakon poplava Drave još dugo zaudaralo po uginuloj ribi⁴¹.

Brodarstvo (skelarstvo) bilo je unosan posao. Budući da nije postojao most, rijeka se jedino mogla prijeći brodom (skelom). Brod je bio osiguran lancem koji je bio pričvršćen na oba kraja obale. Za prijelaz preko rijeke plaćala se brodarina (mostarina). Mostarina je spadala u najstarije dohotke grada Varaždina. Prihodi od ove daće upotrebljavali su se za održavanje gradskih ulica i cesta te za gradnju i uzdržavanje mostova na teritoriju grada Varaždina. Prvi most na Dravi kraj Varaždina izgrađen je 1786⁴². Za vrijeme Marije Terezije promet preko Drave odvijao se preko povezanih lađa, tzv. pontonaca, koji bi se rastavili kad bi Dravom prelazile splavi s drvenom građom, a u zimskim mjesecima zbog leda⁴³. Krajem 18. stoljeća sve se više pozornosti posvećuje boljoj prometnoj povezanosti krajeva uz Dravu. U to vrijeme izgrađena je tvrda makadamska cesta koja je vodila od Ludbrega preko Svetog Đurđa i Hrzenice prema skeli na Dravi i dalje prema Otoku i Prelogu⁴⁴.

Šajkaštvo je bio jedan od osnovnih načina stare, autohtone trgovinske razmjene, a s vremenom je nestalo uslijed razvitka cestovnog prometa. Posebno je u područjima nizvodno od Varaždina uz rijeku Dravu i Muru trgovina bila orijentirana na rijeke, pa je šajkaštvo cvalo. Trgovinom se poljoprivredni proizvodi razmjenjuju za sol, šećer, mirodije i drugu trgovačku robu. U ranom novom vijeku veliku je važnost imala trgovina solju. Glavno skladište za distribuciju soli postao je Varaždin, otkuda se sol odvozila u Koprivnicu, Međimurje i cijeli pogranični prostor. Od 1682. u Legradu postoji skladište soli. Sol se iz legradskog skladišta u okolna mjesta razvozila Dravom i Murom. Podatak iz 1674. govori nam da su kod Legrada i Kotoribe na Dravi i Muri postojale luke u kojima se ubirala desetina od ove trgovine.

---

³⁹ ŠIPEK, 4, <http://www.podravina.net/pdf/radekhist025f.pdf>

⁴⁰ GONCZI 1995., 152

⁴¹ Ibid, 151. Više o načinu lovljenja ribe uz Dravu vidi još 153-155.

⁴² Vidi više u: HORVAT 1993., 272

⁴³ ŠIPEK, 3, <http://www.podravina.net/pdf/radekhist025f.pdf>

⁴⁴ BUTURAC 1990., 26

Transportiranje drva Dravom bila je vrlo stara djelatnost. Vjerojatno su se tim poslom bavili i stanovnici uz rijeku prije dolaska Slavena. Ponekad su izbijali sporovi zbog pitanja vezanih uz promet na rijeci. Spomenut ću spor iz 1447. između dvaju gradova uzvodno od Varaždina, Maribora i Ptuja. Spor je izbio nakon što splavari, putujući prema Ptuju, nisu htjeli pristati u Mariboru i platiti mitnicu. Mariborčani su stoga zaustavili i prisvojili par splavi. Sigurno ovakvi slučajevi nisu bili usamljeni. Početkom 19. stoljeća godišnje je Dravom nizvodno plovilo 700 do 800 šajki te 1100 do 1200 splavi. Splavi su bile duge 7 stopa, a posada se sastojala od 4 do 6 ljudi⁴⁵, dok su šajke bile duge 6 stopa, a posada je bila šesteročlana. Splavarstvo dobiva veće značenje u drugoj polovici 19. stoljeća. Tada se naročito razvila trgovina drvom, a jedno od poslovnih središta ove trgovine bila je Donja Dubarava. Iz slovenskih i austrijskih šuma transportirala se jelovina i borovina. Od trupaca spuštenih do Drave kod Maribora formiraju se manje splavi (fljose), koje su se povezivale vrbovom šibom te su spuštane dalje Dravom. Kod Donje Dubrave veći dio trupaca preslagivao se u veće splavi, koje su se odvodile sve do Osijeka, Novog Sada, Beograda i Smedereva⁴⁶.

Zlatarstvo je veoma stari zanat na Dravi. Drava je još iz davnina jedna od najpoznatijih zlatonosnih rijeka. Najstarija vijest da se žiteljstvo uz rijeku bavi njegovim ispiranjem potječe iz 1670. godine. U jednoj listini, u kojoj se govori o zapljeni imanja Zrinskih, piše i da je „kralj Leopold iz riznice Petra Zrinskog u Čakovcu dao odnijeti u Beč 41,5 dukata čistoga zlata ispranog iz rijeke Drave“⁴⁷. Da bi se unaprijedilo ispiranje zlata, carica Marija Terezija je u 18. stoljeću, slično kao i za druge zanatlije, izdala Donjovidovčanima posebnu povelju koju je primio „cehmeštar“ Zlatarskog ceha Bolta Embriuš. U njoj između ostalog stoji: „Ispirači zlata iz Donjeg Vidovca imaju pravo zlato ispirati na Dravi, Savi i Muri. Za ispiranje mogu koristiti nesmetano obalu u širini od tri metra...“⁴⁸. Ta povelja kojom je ispiračima zlata zajamčeno staro pravo ispiranja zlata izdana je 21. lipnja 1776. godine.

Hrvatski geograf Dragutin Feletar sedamdesetih je godina 20. stoljeća promatrao ispiranje zlata iz dravskih nanosa koje su demonstrirali međimurski zlatari na području Donjeg Vidovca. Prema njegovom svjedočenju, na rijeku se odlazilo u paru, a par su činili vlasnik opreme za ispiranje i njegov pomoćnik. Zlato se ispiralo od ranog proljeća do kasne jeseni, a osobito nakon povlačenja visokih vodostaja, kad bi poplava otkrila nove zlatonosne nanose na obalama ili adama u sredini rijeke. Za plovidbu rijekom Dravom služili su čamci (“čoni”) jednostavne izrade, u koje su mogla stati dva veslača. Duljina

---

⁴⁵ PUFF 1999., 306

⁴⁶ FELETAR 2005., 88

⁴⁷ FELETAR 1971., 119

⁴⁸ JANUŠKA 1998., 15

im je iznosila 6 do 7 metara, a širina 70 do 80 cm. Za njihovu izradu korišteno je isključivo drvo topole. Prednji i stražnji dio čamca bio im je ravno odsječen radi lakšeg pristajanja i izvlačenja na obalu.

Zlatarstvo je veći zamah uzelo tek u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća. Tehnika odvajanja sićušnih zlatnih zrnaca od šljunka i pijeska stotinama se godina nije promijenila. Nakon što se pronašlo najpogodnije mjesto za ispiranje zlata, čamci su se ondje zaustavljali. Zatim se lopatom gledaljkom, koja je bila izrađena od hrapava drveta, ispitivao zlatonosni sloj. Ako je na lopati ostalo poslije ispiranja iznad dvadeset zrnaca, eksploatacija se isplatila pa se zlatarska oprema u tom slučaju iskrcavala iz čamaca i montirala na „produjini“. Koso se postavljala takozvana „velka deska“, napravljena od hrapava drveta, na koju se zatim bacao šljunak i s nje ispirao pomoću „žajtara“. To je posebno građena limena posuda s drškom koja je praktična za grabljenje i prijenos vode. Nakon što se isprao šljunak, na daski bi ostao sitni šljunak i pijesak sa zrcima zlata. To se zatim ispralo na „malu desku“⁴⁹, s koje se posebnom ručnom tehnikom, koja se učila godinama, ispirao pijesak. Kasnije su se zrnca zlata pokupila živom i potom bi se grijanjem uklonilo čisto zlato. Posao je bio vrlo naporan. Jedan zlatarski par dnevno je prebacio preko daske i do deset kubičnih metara šljunka da bi dobio prosječno dva do tri grama čistoga zlata. Zlatari su živjeli u posebno građenim šatorima od kože, a kasnije i od impregniranog platna. Prosena kaša, žganci, krumpir, ribe — to je bio njihov standardni jelovnik. Zlatarski obrt bio je prisutan u mjestima uz Dravu još između dvaju ratova. U to vrijeme bilo je i do 300 čamaca s posadama koje su se isključivo bavile ispiranjem zlata na rijekama Dravi i Muri⁵⁰. Najviše zlatara dolazilo je iz međimurskih sela na hidrografskom čvoru Mure i Drave (Marija na Muri, Kotoriba, Donji Vidovec i Donja Dubrava) te iz podravske sliva (Mali Bukovec, Veliki Otok, Legrad, Drnje, Botovo i Torčec). Nakon 2. svjetskog rata naglom industrijalizacijom i hidrotehničkim zahvatima na Dravi zlatarstvo je nestala kao gospodarska grana jer rijeka zbog izgrađenih prepreka ne nosi više sa sobom alpsko stijenje, ne valja ga niti melje u šljunak i pijesak, pa ne nosi više zlatni prah.

Još u srednjem vijeku razvio se mlinarski obrt. Vodena snaga rijeka i potoka upotrebljavala se za proizvodnju brašna od zrna pšenice, raži, ječma, pira, prosa i heljde. Isprva se mljelo samo na jedan kotač, ali kada se u 17. stoljeću pojavila potreba za bijelim brašnom od čiste pšenice, na većim potocima i rijekama pojavili su se mlinovi i s dva, tri ili više kotača. Prvi mlinovi pripadali

---

⁴⁹ FELETAR 1971., 121

⁵⁰ JANUŠKA 1998., 14

su vlasteli, ali na teritoriju slobodnih kraljevskih gradova razvio se mlinarski obrt. Mlinari su poput ostalih obrtnika stvarali svoje cehove da zaštite svoje interese. Budući da je mlinarstvo bilo iznimno unosan posao, obično su sinovi nastavljali očevim stopama tako da su pojedine obitelji dugo držale svoje mlinove. Mlinari su sa svojim obiteljima živjeli u blizini mlina, a osim mlinarstvom bavili su se i poljoprivredom te uzgojem ribe u branama kraj mlinova. O široj obitelji koja je živjela od mlinarstva svjedoče nam crkveni popisi župljana. Prema *Calendarium Zagrabiense* iz 1835. na području župe Petrijanec posebno se spominju s ostalim naseljima i *Molae Dravanae*⁵¹ – dravski mlinovi u kojima živi 9 osoba. Možemo pretpostaviti da je riječ o jednoj većoj obitelji. Inače, spominje se da se u Petrijancu nalazilo 7 mlinova na Dravi i potoku Petrijančecu⁵². Zanimljivi je podatak s područja župe Križovljan gdje se spominje *Trajectus cum Mollis*⁵³ – skela s mlinom kao posebno naselje u kojemu živi čak 29 osoba. Doduše, iz ovog podatka nije jasno je li riječ o jednoj široj obitelji ili više njih, ali on nam svjedoči da se od mlinarstva zajedno sa skelarstvom mogla osigurati egzistencija većeg broja ljudi.

Kod Varaždina i u okolici Varaždina postojalo je mnoštvo mlinova. Varaždinski su građani podizali svoje mlinove na rijeci Dravi, njenom rukavcu Dravici i na pritoku Plitvici. U 18. stoljeću bilo je 18 mlinova u vlasništvu varaždinskih građana, isusovaca ili na Dravici obitelji Erdödy⁵⁴. Na Dravi i Savi mlinovi su se nazivali vodenice. Vodenice su se nalazile na riječnoj matici, a uz obalu su se privezivale debelim lancima. Pristup su osiguravala drvena brvna. Budući da se rijeka koristila i za plovidbu, događalo se da su pojedini mlinovi smetali toj plovidbi⁵⁵. Često se ljeti događalo da u potocima nije bilo dovoljno vode pa su seljaci morali voziti žito do Drave. Također, kada su bile oštre zime, potoci su se zaleđivali pa je okolno stanovništvo bilo prisiljeno nositi žito vodeničarima na Dravi. No, zimi je postojala opasnost da velike ledene sante koje su se spuštale rijekom unište vodenice, kao što se to zbilo 1781⁵⁶. Stoga su se vodenice prije zime rasklapale i spremale na suho, a u proljeće su ponovno sklapane. Oko prokopa, jaraka i nasipa koji su se dizali da bi se osiguralo dovoljno vode za okretanje mlinskog kotača često su se vodili sporovi sa vlasnicima susjednih zemljišta. Godine 1755. Marija Terezija objavljuje u 29 točaka opširan red za vodenice u kojem govori o dužnostima

---

⁵¹ *Calendarium Zagrabiense pro Anno 1835.*, 79

⁵² ZORKOVIĆ 1995., 130

⁵³ *Calendarium Zagrabiense pro Anno 1835.*, 146-147

⁵⁴ TEŽAK 2004., 45

⁵⁵ HOLJEVAC, 2, <http://www.podravina.net/pdf/radekhist014f.pdf>

⁵⁶ SRŠAN 2001., 110

mlinara⁵⁷. O vrijednosti vodenica svjedoči i kupoprodajni ugovor iz 1770. kojim je kirurg Antun Grueber kupio vodenicu za 655fl, za čiju je vrijednost mogao kupiti barem tri kuće u predgrađima Varaždina⁵⁸.

Od početka 19. stoljeća pojava parne snage polako, ali sigurno istiskuje vodenice iz uporabe. Među prvima u Podunavlju parne i motorne strojeve u mlinarstvo uveli su Švicarci, braća Haggemacher, koja su osnovala veliko mlinarsko poduzeće kod Budimpešte. Njima su na ruku išla i povoljne tarife koje su bile plod mađarske politike povlašćivanja mađarskog gospodarstva. Krajem 19. stoljeća vodenice počinje istiskivati paromlinovi. Ponegdje su se vodenice održale i do druge polovice 20. stoljeća⁵⁹.

Antropizacija prirode

Odnos grada i rijeke

Jedna od najvažnijih zadaća stanovništva u srednjem i ranom novom vijeku bila je obrana od neprijatelja. Varaždin se više puta našao u sukobu s okolnim feudalcima, često i vlasnicima gradske tvrđave (Stari grad). Nakon što je Janos Hunyadi (koji se nalazio u sukobu s grofovima Celjskima, tadašnjim vlasnicima Starog grada) godine 1446. spalio grad, Varaždinci su podigli zemljane bedeme, grabišta i drvene palisade oko grada. Radovi su bili završeni do 1455⁶⁰. Varaždinci su pritom iskoristili prednost blizine Drave te su vodu za grabišta dovodili kanalom iz Dravice, prirodnog rukava Drave⁶¹.

U gradu se pazilo na opće higijenske prilike i čistoću. Stanovnici gradova nisu toliko strahovali od zagađenja vode koliko od mijazama - smrada i kužnih isparavanja⁶². U to vrijeme smatralo se da se bolesti šire nečistim zrakom. Već iz polovice 15. stoljeća nalazimo gradske odredbe kojima se zabranjuje klanje stoke u utvrđenom dijelu grada. Za ono doba to je bio vrlo važan propis jer se klanjem stoke širio nesnosan smrad i zadah. Ovaj problem bio je posebno aktualan u ljetnim mjesecima. Propis je donesen prije svega zbog straha od zaraznih bolesti, a naročito od kuge⁶³. Iz istog razloga magistrat je 1457. zabranio mesarima da u grabištima peru crijeva, krpe i odjeću jer su se na taj način u grabištima stvarali uvjeti za pojavu različitih bolesti. Magistrat je i u slučaju kršenja ove zabrane predvidio visoke globe⁶⁴.

---

⁵⁷ ŠIPEK, 4, <http://www.podravina.net/pdf/radekhist025f.pdf>

⁵⁸ GABRIČEVIĆ 2002., 86

⁵⁹ Na primjer, u Osijeku je posljednja vodenica prestala raditi 1950. godine. SRŠAN 2001., 110

⁶⁰ MARKOVIĆ 1983., 31

⁶¹ HORVAT 1993., 26

⁶² DELORT, FRANCOIS 2002., 232

⁶³ STRAHONJA 1983., 246

⁶⁴ Ibid

Nakon što je Varaždin krajem 16. stoljeća postao sjedište zapovjedništva slavonske granice i važna točka za obranu Štajerske od Osmanlija⁶⁵, srednjovjekovni obrambeni bedemi nisu više odgovarali suvremenim opsadnim tehnikama. Četverokutne srednjovjekovne tvrđave zbog sve veće upotrebe vatrenog oružja i artiljerije ustupaju mjesto niskim renesansnim kulama – rondelima, koji su okruženi visokim zemljanim bedemima opkoljenim grabištima s vodom. Neposredna obrana prenosi se na zemljane bedeme. Zbog toga se obnavlja i varaždinska utvrda pod vodstvom talijanskog arhitekta Domenica de Lalija⁶⁶. Osim varaždinske tvrđave, obnavljaju se i gradski bedemi. Tada se uređuje irigacijski sustav u grabištima. Kasniji planovi modernizacije varaždinske tvrđave, na primjer inženjera M. Stiera iz 1664. godine, nisu ostvareni zbog prestanka ratne opasnosti pa tvrđava i danas izgleda kao i u 16. stoljeću. Zanimljivo je da M. Stier, osim što ističe loše stanje i zastarjelost varaždinskih utvrđenja, piše i o zamuljenim grabištima i začepljenim dovodima vode iz Dravice. Stoga predlaže bolju izgradnju i osiguranje dovoda vode iz Dravice i zaštitne mjere prilikom jačeg porasta vode, ali, kao što je već rečeno, ti planovi nisu se ostvarili. I prije izvještaja Martina Stiera nalazimo podatke o grabištima oko grada. Spomenut ću odluku Sabora iz 1633., u kojoj se nalaže vlasnicima Vinice da uklone zapreku iz korita Dravice i propuste vodu jer se njome pune grabišta oko Varaždina i njegove tvrđave. Sljedeće godine to je i učinjeno⁶⁷.

Nakon što se sjedište generalata preselilo u Koprivnicu i prestankom osmanske opasnosti grad se počinje širiti izvan gradskih zidina. Izvan zidina grad se širi prema sjeveru, sjeveroistoku i zapadu. Dakako, to nije slučajno jer tu prolaze važne prometnice koje povezuju Varaždin s istokom (u pravcu Koprivnice i dalje), sjeverom i zapadom. S vremenom je pitanje rušenja zidina dobivalo sve veću važnost jer više nisu bile potrebne i ograničavale su razvoj grada, a irigacijski sustav bio je zapušten. Problemi su nastajali i prilikom poplava, kada su se grabišta punila vodom koja se tu zadržavala i zagađivala zrak pa su grabišta bila rasadišta bolesti⁶⁸. Osim toga, u grabištima, koja su zapravo postala močvare puna šaša i trstike, razmnožavali su se rojevi komaraca koji su prenosili malariju, a u njima su se nalazile i nebrojene žabe koje su smetale noćni mir grada svojim kreketom. Nakon poplave 1807. magistrat je stoga odlučio, nakon opetovanih molbi građana, da se zidine sruše, a novac za ovu investiciju ostvario se od prodaje zemljišta dobivenog rušenjem zidina⁶⁹.

---

⁶⁵ Štajerski staleži navode da se Varaždin nalazi na *vratima Štajerske*. ILIJANIĆ, KAPUSTIĆ 1983., 179

⁶⁶ Ibid, 179-180

⁶⁷ HORVAT 1993., 172

⁶⁸ PIASEK 1994., 256

⁶⁹ HORVAT 1993., 280-281

Grad se u 17. stoljeću već toliko proširio da su gradska predgrađa Dravički i Brodarski konec dotaknula dravski rukav Dravicu. Postavlja se pitanje zašto se grad nije i dalje razvijao prema rijeci i saživio s njom kao neki drugi veliki gradovi. Spomenuto je da se u 18. stoljeću nakon obnove grada na Dravi sagradio prvi (drveni) most koji je zamijenio znamenitu varaždinsku skelu. Izgradnju mosta financirala je država jer je izgrađen zbog vojničkih razloga. Ipak, grad ni do danas nije „prešao“ rijeku. Koji su bili uzroci ovakvog razvoja? Važan razlog leži u činjenici da zbog stalnih poplava i meandriranja Drave područje uz rijeku nije bilo pogodno da se u njenoj blizini širi grad, a uvjeti za to stekli su se tek u drugoj polovici 20. stoljeća, nakon izgradnji hidrocentrala u gornjem toku Drave i nakon njezine regulacije. Pitanje je zašto se ni danas, nakon što je Drava «ukročena», grad nije proširio i saživio s rijekom. U posljednje vrijeme ovo pitanje postaje sve više aktualno.

Hidrotehnički radovi na Dravi

Prve podatke o hidrotehničkim radovima nalazimo u zaključcima Hrvatskog sabora tijekom 17. stoljeća. Radovima se održavaju grabišta oko grada i gradske tvrđave. Godine 1649. spominju se radovi u svrhu obrane od poplave na Dravi. Budući da su poplave bile česte u 17. stoljeću, Sabor u više navrata određuje tlaku radi regulacije rijeke. Godine 1654. imenovana je komisija koja se trebala brinuti o iskopavanju novog korita dravskog rukava Dravice jer je počeo mijenjati korito. Sabor određuje da gradski i plemićki kmetovi reguliraju korito Dravice⁷⁰. Godine 1678. utvrđene su mjere protiv šteta od poplava rijeke Drave kod Zavrča i Varaždina te dijela Podravine, a javni radovi na podizanju nasipa kod Varaždina spominju se i 1692⁷¹.

Prvo organizirano poduzimanje mjera za uređenje Drave zbog obrana od poplava te lakše i sigurnije plovidbe provedeno je tek početkom 18. stoljeća u Slavoniji. Tijekom 18. i 19. stoljeća izvedeno je više hidrografskih geodetskih radova. I hidrografska karta „Nacrt Podravlja od Hlebine do medje virovitičke uz oznaku vodogradnja“ nastala je na temelju takve izmjere. Hidrotehnički radovi na Dravi sve do druge polovice 19. stoljeća bili su izvođeni radi skraćivanja toka rijeke presijecanjem meandara. Ovim radovima skraćivao se put plovidbe rijekom. Tek tada počinju se izvađati radovi kojima su se osiguravale obale, produbljivala i čistila korita te izgrađivali odvodni jarci. Od početka 20. stoljeća radovi na Dravi teku manje-više neprekidno. Izgradnjom hidroelektrana na rijeci u njenom gornjem toku Drava je velikim dijelom regulirana.

---

⁷⁰ SLUKAN-ALTIĆ, ROKSANDIĆ 2000., 28

⁷¹ PETRIĆ 2005., 46

U varaždinskom području značajniji hidrotehnički radovi izvode se u drugoj polovici 19. stoljeća. Godine 1859. Narodne novine broj 256, 257, 264, 265 pišu o velikim poplavama u Varaždinu, koje su gradu nanijele veliku štetu. Zato je uprava grada dala utvrditi obalu i time su spriječene daljnje poplave. Utvrđivanje obala, građenje nasipa te odvodnjavanje okolnih polja omogućili su intenzivnije korištenje poljoprivrednih površina. Odvodnjavanje okolnih površina odrazilo se i u sastavu biljnog i životinjskog svijeta, u kojem se smanjuje broj i učestalost vrsta vezanih za vlažna i močvarna staništa. Još veći zahvat u prirodu izvršen je gradnjom hidroelektrana. Na varaždinskom području izgrađene su 1970-ih godina tri hidroelektrane – Varaždin, Čakovec i Donja Dubrava⁷². Njihovom izgradnjom konačno je reguliran tok rijeke Drave, a dobiven je i izvor energije u neposrednoj blizini Varaždina. Ipak, njihovom izgradnjom poremećeni su prirodni ciklusi u rijeci, tako da su neke riblje vrste i neke biljke nestale iz rijeke.

Život uz Dravu – ljudi i rijeka

Drava je imala velik utjecaj na život stanovništva uz rijeku, ali u prošlosti se „na obalama Drave nije živjelo, na Dravu se je odlazilo“⁷³. Naselja su bila udaljena od rijeke, ali je unatoč tome prijetila opasnost da budu poplavljena. Iako su poplave predstavljale opasnost za stanovništvo okolnih područja, one su istodobno, zahvaljujući zadržavanju vode zbog bujnog raslinja, gnojile tlo i time poboljšavale njegovu poljoprivrednu kvalitetu. S vremenom se kod ljudi razvila svijest da se raznim hidrotehničkim radovima – melioracijama, uređenjem i kanaliziranjem korita te povezivanjem riječnih tokova kanalima - može utjecati na hidrografske odnose. Drava je prije hidroregulacije često poplavljivala obalna područja. Posljedice poplava bile su teške za stanovništvo, a ponekad su utjecale i na razvoj pojedinih naselja uz Dravu. Na primjer, naselje Drnje kod Koprivnice poslije poplava početkom 19. stoljeća ušlo je u razdoblje stagnacije izgubivši čitav niz gospodarskih i upravnih funkcija, a dio stanovništva emigrirao je u okolna, sigurnija naselja⁷⁴.

Predgrađa Varaždina često su bila plavljena. Nakon poplave 1718. Sabor donosi odluku da se obale Drave moraju utvrditi. Spomenuo bih poplave s početka 19. stoljeća iz 1804., 1807., 1814. i 1827⁷⁵. Godine 1807. Drava je poplavila cijelu varaždinsku okolicu, a voda je prodršla i u Varaždin poplavivši sve niže položene ceste, podrume i pivnice⁷⁶. Na proljeće 1814. Drava se izlila

---

⁷² SEVER 2000., 12-13

⁷³ TEŽAK 2004.,

⁷⁴ PETRIĆ (b), 3, <http://www.podravina.net/pdf/radhists021f.pdf>

⁷⁵ TEŽAK 2004., 40

⁷⁶ HORVAT 1993., 280

iz svoga korita i poplavila Varaždinsko polje, zamuljila livade i otplavila usjeve s oranica. Voda je prodrila i u sjeverno i sjeveroistočno predgrađe, gdje je oštetila vrtove i ograde, kuće i gospodarske zgrade. Snaga vodenog toka porušila je i nekoliko stupova na drvenom mostu⁷⁷. Poplava iz 1827. bila je jedna od razornijih poplava. Lijep opis poplave i posljedica koje je ostavila ostavio nam je župnik Jakob Antol iz Hlebina: „Ja sam kao očevidac te dane morao žalostan gledati kao more veliku poplavu u selu, a i sam sam primao ljude i blago u moje župno dvorište jer je bilo na povišenom položaju.... Što da kažem o poljima koja kao more obilavahu ribama mjesto žita, sjenokoše ne dadoše nikakova sjena, mjesto 8 vozova sijena na župnoj sjenokoši nije dobiven nijedan voz... Oslobodi nas Gospodine groma i nevremena koji uzrokuje dravsku poplavu i spasi nas“⁷⁸.

Već je spomenuto da je Drava često meandrirala i mijenjala korito rijeke. Do promjena toka dolazilo je poslije velikih poplava. Selo Strmec u župi Petrijanec u prošlosti se nalazilo uz obalu rijeke Drave, ali zbog poplava i promjena korita središte sela pomaknuto je od rijeke⁷⁹. Poznat je i spor u 16. stoljeću između varaždinskih građana i vlasnika varaždinske tvrđave, baruna Ivana Ungnada. Naime, prilikom jedne veće poplave voda je prodrila kroz teritorij grada, stvorivši između starog i novog toka rijeke otok Zrepičar. Granicom gradskog teritorija na sjeveru ostao je stari tok rijeke, pa je otok Zrepičar pripadao gradu Varaždinu. Na proljeće su građani običavali na otok slati svoju stoku, koja je tamo pasla do jeseni. Osim pastirskih koliba, na otoku nije bilo nikakvih zgrada jer ondje nitko nije boravio. Nakon što je 1543. vlasnikom gradske tvrđave postao barun Ivan Ungnad, odlučio je prisvojiti otok. Njegov kaštelan Juraj pl. Bother počeo je bez dopuštenja gradskog magistrata naseљjavati na otoku bjegunce iz krajeva ugroženih turskim osvajanjima. Tako je sjeverno od Drave nastalo Novo Selo, koje još i danas postoji. Ono je sve do sredine 20. stoljeća pripadalo varaždinskom području unatoč tome što se nalazilo na suprotnoj obali. Danas selo pripada Međimurskoj županiji. Zbog smetanja svojeg posjeda Varaždinci su prosvjedovali 1549. pred zagrebačkim Kaptolom⁸⁰.

I u 18. stoljeću Drava mijenja svoje korito. Na kartama iz toga doba leže sela Žabnik i Štefanec sjevernije nego danas, a na mjestu današnjeg Bartolovca 1778. godine stajala je u polju samo kapela sv. Bartola. Stara Via regalis vodila je još 1778. od Varaždina prema Ludbregu kroz Žabnik i Štefanec. Sama sela

---

⁷⁷ Ibid, 285

⁷⁸ PETRIĆ (a), 3, <http://www.podravina.net/pdf/radhist021f.pdf>

⁷⁹ ZORKOVIĆ 1995., 73

⁸⁰ HORVAT 1993., 79-80

sastojala su se od mreže isprepletenih uličica i trgova. Međutim, Drava je postupno premještala svoje korito prema jugu, otplavljujući sjeverne dijelove obaju sela, kuriju u Štefancu, pa čak i kraljevinsku cestu. Na karti iz 1800. već se vidi da je izgrađena nova cesta južnije od oba sela i uz nju prve kuće. Do početka 19. stoljeća župa se nalazila u Žabniku, a tada se sjedište župe premješta u Bartolovec⁸¹. Danas postoje samo još manji dijelovi Žabnika, odnosno Štefanca. Središta tih sela sada su uz novu glavnu prometnicu, a dio se tih stanovnika preselio još južnije te je uz kapelu sv. Bartola izgrađeno posve novo selo Bartolovec.

Utjecaj rijeke na život stanovništva moguće je odrediti i proučavanjem demografskih kretanja, posebno kada se bavimo utjecajem poplava na stanovništvo koje je živjelo uz rijeku. Iako je istraživanje demografskih kretanja krajem 18. i početkom 19. stoljeća u naseljima uz Dravu i naseljima udaljenima od rijeke pokazalo da ni u godinama kada su zabilježene poplave u varaždinskoj Podravini nisu primijećene značajnije demografska odstupanja u naseljima uz Dravu od demografskih kretanja na širem području⁸², potrebno bi bilo istražiti za jedno duže vremensko razdoblje jesu li poplave Drave u pojedinim situacijama imale utjecaja na demografska kretanja. Možemo pretpostaviti da su velike poplave mogle utjecati na demografska kretanja stanovništva, posebno u razdoblju ranog novog vijeka, kada je prometna povezanost bila loša te se hrana u pogođena područja teže transportirala (u poplavama su propadali usjevi). Važno je istaknuti da je najstarija varaždinska crkva, župna crkva, posvećena sv. Nikoli, zaštitniku od poplava. Upravo sv. Nikola zaštitnik je grada Varaždina, što svjedoči koliko se stanovništvo bojalo poplava rijeke Drave.

Blizina rijeke našla je svoj odraz i u narodnim pričama i vjerovanjima stanovništva. U usmenoj narodnoj književnosti nalazimo zanimljive podatke o odnosu ljudi prema rijeci, njegovom životu na rijeci i s rijekom⁸³. Izdvojio bih pripovijetku o postanku sela Sveti Križ („Kak je postalo selo Sveti Križ”), u kojoj je opisano kako je stanovništvo uz Dravu nalazilo sigurnost na dravskim otocima u vremenima kada su ovim krajevima prolazile vojske. „Ljudi so naj-rajši stanuvajli kre vode. Ako bi došla kakva pogibelj, mogli so na svoji malji čoni, ili pak na deblješem drevi, brzo prejši na drugo stran. Tak je bilo kre Drave i kre Mure. Dravski otoki so navek bilji najsegurneši”⁸⁴. Prema predaji selo je osnovano nakon prolaska vojske ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II.,

⁸¹ K.VZ, 189

⁸² OBADIĆ 2007.

⁸³ Sredinom 19. stoljeća Matija Kračmanov Valjavec objavio je zbirku „Narodne pripovijesti u Varaždinu i okolici“ (1858.). M. Valjavec je bio profesor na varaždinskoj Gimnaziji. Dok je radio u njoj, skupio je mnoštvo građe iz Varaždina te njegove uže i šire okolice, KRAČMANOV VALJAVEC 1890.

⁸⁴ ZVONAR–HRANJEC–STRBAD 1987., 307-308

koji je 1217. otišao u križarski rat u Palestinu. I u vrijeme turske opasnosti stanovništvo će sigurnost pred vojskama naći na dravskim otocima ili na drugoj strani rijeke.

U krajevima sjeverozapadne Hrvatske postoje mnoge legende o pozaju. Ime pozaj ili pojzija zamjenjuje ime zmaja. Priče o zmajevima nalazimo i u drugim krajevima uz rijeku Dravu. Očito je močvarno tlo koje se nalazilo uz Dravu i koje je bilo nepristupačno stanovništvu budilo narodnu maštu. Potvrdu ovome nalazimo u „zmajevskom gradu“ Klagenfurtu. Klagenfurt (Celovec) središte je pokrajine Koruške. Prema predaji u tom je području, koje je nekada bilo vlažno i močvarno, živio okrutni zmaj. Simbol toga zmaja nalazi se i danas u grbu grada, a spomenik zmaja podignut je na glavnom trgu. Predaje o pozaju bile su poznate i u Međimurju. Tako se, na primjer, još krajem 19. stoljeća pričalo da se ispod Čakovca nalazi pozaj kojemu se glava nalazi ispod župne crkva sv. Nikole, a rep ispod Staroga grada⁸⁵. U najbližoj okolici Donjeg Vidovca bile su četiri jame za koje je narod vjerovao da se u njima nalazi pozaj. To su bile Žuta jama, Čičanjska jama, Kantorova jama i Čukalečka jama. Još 1900. velika većina stanovništva vjerovala je da je u Čičanjskoj jami pozaj, i to da mu je glava u samoj jami, a rep pod crkvom⁸⁶.

U varaždinskom kraju legende o zmajevima razlikuju se od mjesta do mjesta u nekim pojedinostima, no zajedničko im je opis pozaja i njegov položaj pod zemljom. Ime pozaj (pojzija) vjerojatno dolazi od riječi pozijati, koja u dijelu Hrvatskog zagorja zamjenjuje riječi progutati, požderati, od nekoga sve uzeti⁸⁷. Prema legendama pozaj leži u močvarnim predjelima, među bregovima, odakle ugrožava ljude i stoku. Poznata je priča o pozaju u dolini rijeke Bednje. U dolini rijeke Bednje od Lepoglave do Kamenice u mnogim jarcima bilo je uvijek manjih močvarnih površina, koje je narod zvao „jezere“⁸⁸ jer je u njima mogla potonuti stoka, a i ljudi kod spašavanja stoke. U rano proljeće ti su dijelovi livada bili puni zelene trave, pa su privlačili stoku koja se puštala na pašu po livadama do Jurjeva. Ljudi su se bojali tih močvara jer su se uvijek na vodenoj površini pojavljivali mjehurići od močvarnog plina, a ljudi bi govorili da to pozaj (pojzija) diše. Osim toga, u močvarama su se gnijezdile ptice močvarice koje su po noći ispuštale glasne i neugodne krikove, što je još više poticalo narodnu maštu. U svetištu kapele sv. Jurja sagrađene 1750. poznati je hrvatski slikar 18. stoljeća, pavlin Ivan Ranger, oslikao velebnu fresku na kojoj sv. Juraj bdije nad čitavim krajem, a zmaj mu je pod nogama. Sukob između viteza sv. Jurja i zmaja Ivan Ranger prikazuje kao simbol borbe između Dobra

---

⁸⁵ GONCZI 1995., 122

⁸⁶ ZVONAR–HRANJEC–STRBAD 1987., 304

⁸⁷ ŠANTALAB 2004., 38

⁸⁸ Ibid

i Zla i konačne pobjede Dobra⁸⁹. Legenda o pozaju i sv. Jurju u narodnoj svijesti prisutna je od davnih vremena, o čemu nam svjedoči i činjenica da se župa Sv. Jurja u Sv. Đurđu spominje 1334. godine.

U podravskim selima poznate su i legende o dravskome čoveku, vtopleniku ili vodenjaku. „Veći je od prosječna čovjeka i sav je kosmat, sivim su mu dlakama prekriveni i lice i udovi i tijelo. Neće vam ništa ako ste na obali, no ako se oko podneva kupate u Dravi, odvući će vas u svoje podvodne dvore“⁹⁰. Legrađani su uvjereni da se dravski vodenjak zna pretvoriti u labuda, pa u svoje podzemno carstvo tako privlači žene koje žele pomilovati pticu. Uz rijeku Dravu vezana je priča i o „svečarima“ koji plaše ljude koji prolaze pokraj rijeke noću. Vjerovalo se da su to uskrslе duše utopljenika koji drže svijeće u rukama. Pojava „svečara“ možda je vezana uz prirodnu pojavu izlaženja i samozapaljena prirodnog plina kojim obiluje područje oko Legrada.

Zaključak

Odnos rijeke i ljudskih zajednica uz rijeku kompleksan je odnos koji se odražava kroz mnoge ljudske i društvene aktivnosti. Blizina rijeke značajno je utjecala na razvoj poljoprivrede, naselja, trgovine, komunikacija, a našla je svoj odraz i u narodnim pričama i vjerovanjima ljudi. U ranom novom vijeku rijeka je predstavljala mjesto gdje se stanovništvo moglo skrivati pred vojskama. Istodobno je Drava predstavljala trajnu opasnost za naselja uz rijeku zbog čestih poplava. Nije slučajno da se Varaždin razvio na povišenoj dravskoj gredi, gdje je opasnost od poplava bila manja. O strahu od poplava svjedoči i to da je sv. Nikola zaštitnik grada Varaždina. Krajem novog vijeka sve više dolazi do izražaja ljudska djelatnost na ukroćivanju rijeke, kojom se odnos između rijeke i ljudi potpuno mijenja. Ovaj rad maleni je doprinos proučavanju suživota ljudskih zajednica u prošlosti s rijekom, a nadam se da će pridonijeti jačanju svijesti o našoj povezanosti s rijekom i o potrebi njezina očuvanja.

LITERATURA I IZVORI

- 1) BERTOŠA 2002. (b) = BERTOŠA Miroslav, *Izazovi povijesnog zanata – Lokalna povijest i sveopći modeli*, Antibarbarus, Zagreb, 2002.
- 2) BLAŠKOVIĆ 1976. = BLAŠKOVIĆ Vladimir, *Osobitosti Drave i naše granice u Podravini, Podravski zbornik 2*, Koprivnica 1976., 140-145
- 3) BOGNAR 1996. = BOGNAR Andrija, *Geomorfološke značajke bazena porječja Drave, Geografski horizont 42* (1996), 1, 21-27

---

⁸⁹ Više o Ivanu Rangeru i kapeli sv. Jurja u Prugi Lepoglavske vidi u: PERVAN, MIRKOVIĆ 2004., 44-46, 196-210

⁹⁰ ŠLABEK 2005.

- 4) BUDAK 1994. = BUDAK Nenad, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku* (Urbanizacija varaždinske županije do kraja 16. stoljeća), Zagreb-Koprivnica 1994.
- 5) BUTURAC 1990. = BUTURAC Josip, Povijest župe Sveti Đurd, (BUTURAC Josip) *Župa Sveti Đurd*, HKD Sv. Ćirila i Metoda i župa Sv. Đurd, Zagreb-Sveti Đurd 1990., 17-100
- 6) *Calendarium Zagrabiense pro Anno 1835.*, HDA, 28 C 1
- 7) DELORT, FRANCOIS 2002. = DELORT Robert, FRANCOIS Walter, *Povijest europskog okoliša*, Barbat, Zagreb, 2002.
- 8) EJ = *Enciklopedija Jugoslavije* 3, Crn-Đ, Jugoslavenski leksigografski zavod «Miroslav Krleža», Zagreb 1984.
- 9) FELETAR 1971. = FELETAR Dragutin, *Legrad*, Zrinski, Čakovec 1971.
- 10) FELETAR 2005. = FELETAR Petar, *Istočno Međimurje*, Meridijani, Samobor, 2005.
- 11) FELETAR 2002. = FELETAR Petar, *Legrad na kotačima?!*, *Meridijani*, studeni 2002., br. 69, 70-71
- 12) GABRIČEVIĆ 2002. = GABRIČEVIĆ Ante, *Stanovništvo Varaždina tijekom minulih stoljeća*, HAZU –Zavod za znanstveni rad varaždin, Zagreb – Varaždin 2002.
- 13) GONCZI 1995. = GONCZI Ferencz, *Međimurje – Ljudi, vjerovanja, običaji*, Zrinski, Čakovec 1995. (Budapest 1895.)
- 14) HORVAT 1994. = HORVAT Rudolf *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, AGM: Hrvatska gospodarska komora, Zagreb 1994.
- 15) HORVAT 1993. = HORVAT Rudolf, *Povijest grada Varaždina*, HAZU, Varaždin 1993.
- 16) ILJANIĆ, KAPUSTIĆ 1983. = ILJANIĆ Mira, KAPUSTIĆ Slavko, Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća, *Varaždinski zbornik 1181-1981*, Varaždin 1983., 169-189
- 17) JANAŠKA 1998. = JANAŠKA Boris, Ispiranje zlata iz naplavina rijeke drave, *Povijesni prilozi* 17, 9-16 (1998.), Zagreb 1998.
- 18) KLEN 1983. = KLEN Danilo, Franjo Kukuljević Sakcinski i razvoj trgovine u prvoj polovici 19. stoljeća, *Varaždinski zbornik 1181-1981*, Varaždin 1983., 303-308
- 19) KOVAČIĆ 1983. = KOVAČIĆ Vladimir, Jedno mišljenje o «varaždinstini» kao geografskoj regiji sjeverozapadne Hrvatske, *Varaždinski zbornik 1181-1981*, Varaždin 1983., 119-126
- 20) KOVAČIĆ 1957. = KOVAČIĆ Vlado, Hidrografske karakteristike regije Varaždin, u: RIBIĆ Ivo, *Varaždin i njegova regija*, Varaždin 1957., 62
- 21) KRAČMANOV VALJAVEC 1890. = KRAČMANOV VALJAVEC Matija, *Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici*, Knjižara dioničke tiskare, Zagreb 1890.
- 22) KVZ = *Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije* (HRG Metod i KOLANOVIĆ Josip), Arhiv Hrvatske, Zagreb 1989.
- 23) MARKOVIĆ 1983. = MARKOVIĆ Mirko, Geografske i historijske odrednice Varaždina tijekom proteklih 800 godina, *Varaždinski zbornik 1181-1981*, Varaždin 1983., 25-36
- 24) OBADIĆ 2007. = OBADIĆ Ivan, Utjecaj rijeke Drave na demografska kretanja u varaždinskoj Podravini krajem 18. i početkom 19. stoljeća, u: pripremi
- 25) PETRIĆ 2005 = PETRIĆ Hrvoje, *Koprivnica u 17. stoljeću*, Meridijani, Samobor 2005.
- 26) PETRIĆ 1993. = PETRIĆ Hrvoje, Prilog poznavanju srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj, *Radovi* vol. 26, 1993., II, *Zavod za Hrvatsku povijest*, Zagreb 1993., 17-26
- 27) PERVAN, MIRKOVIĆ 2004. = PERVAN Ivo, MIRKOVIĆ Marija, *Ivan Krstitelj Ranger*, INA, Zagreb 2004.
- 28) PIASEK 1994. = PIASEK Gustav, Zdrastvo Varaždina do kraja 19. stoljeća, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, br. 6-7, 1994., 213-272
- 29) PUFF 1999. = PUFF Rudolf Gustav, *Maribor*, Založba obzorja, Maribor 1999.
- 30) RADOJEVIĆ 1996. = RADOJEVIĆ Luka, Reljefne značajke nizine Drave od slovenske granice do Varaždina, *Geografski horizont* 42 (1996), 2, 56-61
- 31) SEVER 2000. = SEVER Zvonimir, *Hidroelektrane u Hrvatskoj*, HEP, Zagreb 2000.
- 32) SLUKAN-ALTIĆ 2003. = SLUKAN-ALTIĆ Mirela, Podravsko srednjovjekovlje u zrcalu kartografskih izvora, *Podravina*, vol. 2, br. 4, Koprivnica 2003.

- 33) SLUKAN-ALTIĆ, ROKSANDIĆ 2000. = SLUKAN-ALTIĆ Mirela, ROKSANDIĆ Drago, *Kartografski izvori za europsku i hrvatsku povijest novog vijeka II*, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 2000.
- 34) SRŠAN 2001. = SRŠAN Stjepan, Stare vodenice na Dravi kod Osijeka, *Hrvatska vodoprivreda* 110, Zagreb 2001., 46-49
- 35) STRAHONJA 1983. = STRAHONJA Eugen, Nadzor nad klanjem stoke i tržišni nadzor mesa u Varaždinu u 15. stoljeću, *Varaždinski zbornik 1181-1981*, Varaždin 1983., 245 – 249
- 36) ŠANTALAB 2004. = ŠANTALAB Danijel, Legenda o pozaju u dolini rijeke Bednje, *Varaždinec*, br.9, 7.VII.2004., 38
- 37) ŠIMEK 1983. = ŠIMEK Marina, *Prostor varaždinske regije od neolita do rimskog doba*, Varaždinski zbornik 1181-1981, Varaždin 1983., 145-150
- 38) ŠLABEK 2005. = ŠLABEK Hrvoje, Dravski «vtoplenik» vreba u podne, *Večernji list*, 14. i 15. VIII.2005., GOD 48, BR 15.003
- 39) TEŽAK 2004. = TEŽAK Spomenka, Varaždinci i rijeka Drava, u: *Život uz Dravu nekad i danas*, Gradski muzej Varaždin 2004., 35-46
- 40) VH = *Vode Hrvatske* (BOLIĆ Jovan), Hrvatska elektroprivreda, Zagreb, 1992.
- 41) VRIŠER 1983. = VRIŠER Sergej, Vezi med baročnimi kipari Štajerske in Varaždinom, *Varaždinski zbornik 1181-1981*, Varaždin 1983., 437-440
- 42) VUČETIĆ 2003. = VUČETIĆ Ratko, Prostorni razvoj srednjovjekovnih kraljevskih gradova u Podravini, *Podravina*, vol.2, br. 3, Koprivnica 2003., 133-141
- 43) ZORKOVIĆ 1995. = ZORKOVIĆ Anđelko, *Povijesnica općine Petrijanec*, Općina Petrijanec, Varaždin 1995.
- 44) ZVONAR–HRANJEC–STRBAD 1987. = ZVONAR Ivan, HRANJEC Stjepan, STRBAD Andrija, *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja II*, Zrinski, Čakovec 1987.
- 45) ŽIVAKOVIĆ-KERŽE 2002. = ŽIVAKOVIĆ-KERŽE Zlata, Drava kao os života, razvoja i odnosa kroz povijest (poseban osvrt na donji tok rijeke), *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 18 (2002), Osijek 2002., 41-69

INTERNETSKE STRANICE

- 1) BROZOVIĆ RONČEVIĆ = BROZOVIĆ RONČEVIĆ Dunja, Rijeka Drava u kontekstu svoga imena, *Ekohistorija Podravskog višegranačja* br. 28,
<http://www.podravina.net/pdf/radekhist028f.pdf>, 01.03.2007.
- 2) HOLJEVAC = HOLJEVAC Željko, *O mlinovima i mlinarenju na Dravi potkraj 18. i početkom 19. stoljeća*, *Ekohistorija Podravskog višegranačja* br. 14,
<http://www.podravina.net/pdf/radekhist014f.pdf>, 01.03.2007.
- 3) PETRIĆ (a) = PETRIĆ, Hrvoje, Podravsko višegranačje (cca 1400-1881,) – međunarodna istraživanja: ciljevi, pristupi, metode, *Ekohistorija Podravskog višegranačja* br.59,
<http://www.podravina.net/pdf/radekhist059f.pdf>, 01.03.2007.
- 4) PETRIĆ (b) = PETRIĆ Hrvoje, Poplave rijeke Drave u Podravini tijekom 18. i 19. stoljeća, *Ekohistorija Podravskog višegranačja* br. 21,
<http://www.podravina.net/pdf/radhist021f.pdf>, 01.03.2007.
- 5) ŠIPEK = ŠIPEK Mario, Dravska zanimanja sa osvrtom na sylvu, *Ekohistorija Podravskog višegranačja* br. 25,
<http://www.podravina.net/pdf/radekhist025f.pdf>, 01.03.2007.

SAŽETAK

MEĐUODNOS LJUDI I RIJEKE DRAVE NA PODRUČJU VARAŽDINSKE PODRAVINE U NOVOM VIJEKU

U radu se ekohistorijski sagledava utjecaj Drave na ljudske zajednice uz rijeku na području varaždinske Podravine, kao i odnos ljudi prema rijeci i njihovo djelovanje na nju u razdoblju novog vijeka. S obzirom na to da o ovoj temi dosad nije objavljeno mnogo radova, u pisanju rada korištena je raznovrsna literatura. Kompleksnost odnosa između rijeka i ljudskih zajednica te značenje rijeka za ljudsko društvo odredili su i strukturu ovoga rada.

Rijeka Drava neposredno utječe na život ljudi i na društvo u cjelini. Stoga su u prvom dijelu rada određene geografske karakteristike rijeke Drave te prirodni i biološki čimbenici varaždinske Podravine. Povijest odnosa čovjeka prema rijeci prikazana je kroz nekoliko zasebnih poglavlja, u kojima je izloženo njezino prometno i komunikacijsko značenje, gospodarska važnost za naselja uz rijeku, što je pridonijelo snažnom razvoju trgovine i obrta, ali i opasnost koju je rijeka predstavljala za ljude i naselja uz rijeku. Ljudi uz rijeku stoljećima su bili izloženi hirovitoj prirodi rijeke Drave i njenim poplavama, čije su posljedice utjecale na razvitak, odnosno na propast pojedinih naselja uz rijeku. Močvarna područja koja su se prostirala u blizini rijeke također su utjecala na kvalitetu življenja uz rijeku jer su močvare i bare često bila izvorišta bolesti. Sve navedeno utjecalo je i na razvoj grada Varaždina, koji se nije razvio na rijeci, već uz rijeku. Danas ovo pitanje postaje sve više aktualno i pokrenute su inicijative da grad konačno zaživi s rijekom.

Blizina rijeke nije samo pružala mogućnost stanovništvu da se bavi raznim zanatima (mlinarstvom, zlatarstvom, skelarstvom, splavarstvom, ribarstvom), već je našla svoj odraz i u narodnim pričama i vjerovanjima stanovništva. Legende koje nalazimo u varaždinskoj Podravini, Međimurju, ali i u okolici Klagenfurta u Austriji pokazuju da su uz rijeku bila raširena slična narodna vjerovanja, što nas upućuje na šire kulturne utjecaje koji su postojali između pojedinih područja povezanih rijekom. Ovo također upućuje na to da je rijeka istodobno crta razgraničenja, ali i spajanja ljudskih zajednica.

Ključne riječi: varaždinska Podravina, rijeka Drava, ekohistorija, novi vijek

SUMMARY

INTERRELATION OF PEOPLE AND DRAVA RIVER IN THE REGION OF VARAŽDIN PODRAVINA IN THE NEW AGE

The paper provides an eco-historic analysis of the influence of the Drava River on human communities along the river in the area of the Varaždin Podravina as well as attitudes of people and their actions relating to the river in the New Age. Since only a few papers have been published on this topic various source materials was used. The structure of this paper has been defined by the complexity of relationships between rivers and human communities as well as the importance of rivers for human society.

The Drava River has had a direct influence on life of people and society in general. Therefore, the first part of the paper defines geographical characteristics of the Drava River and natural and biological factors of the Varaždin Podravina. History of the man-river relationship has been shown through several separate chapters describing its traffic and communication importance, economic significance for the settlements located along the river which contributed to intensive development of trade, but also the danger the river posed to the people and settlements located along its banks. People near the river have for centuries been exposed to the wild nature of the river, to floods whose consequences significantly influenced the progress or fall of individual settlements along the river. Swamp areas spreading near the river have also influenced the quality of life, because swamps and ponds had often been sources of various illnesses. All this also influenced the development the City of Varaždin, who did not grow on the river itself, but close. Today, the issue is even more current and initiatives have been made to finally merge the city and the river.

Vicinity of the river not only enabled population to do various crafts (flour milling, goldsmiths, barges, fishing) but was also included in various folk tales and beliefs of the people. Legends found in the Varaždin Podravina, Međimurje, but also around Klagenfurt in Austria, show that various beliefs were expanding along the river showing cultural influence existing between various areas connected by the river. This also proves that at the same time the river is the separation line but also the connecting line of human communities.

Key words: Varaždin Podravina, the river Drava, eco-history, the Modern Age